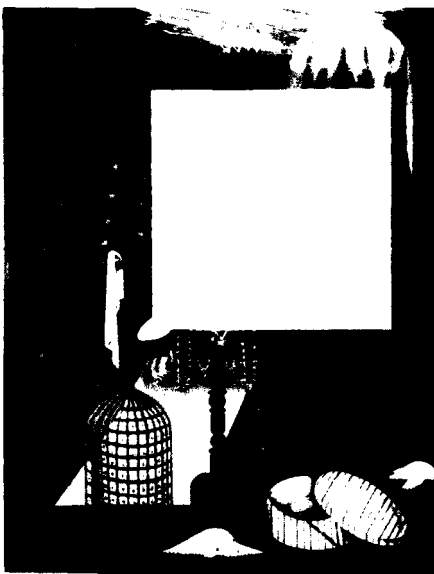

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΥΡΤΣΗΣ

Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και κοινωνική μεταβολή

Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου
«Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας
και της νεότητας»

Ιστορικό Αρχείο
Ελληνικής Νεολαίας/
Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
Αθήνα, 1986, τόμοι δύο

Τα πρακτικά του διεθνούς συμποσίου με θέμα την «Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας»¹ παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όχι μόνο λόγω του αξιόλογου περιεχομένου των περισσότερων ανακοινώσεων, αλλά και λόγω του ότι δίνουν τις συντεταγμένες μιας πλούσιας επιστημονικής δραστηριό-

τητας. Ιδιαίτερα οι ανακοινώσεις των Ελλήνων συνέδρων διαγράφουν την εικόνα των ερευνητικών στόχων της Επιτροπής του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας που έχει συγκροτήσει η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.²

Το φάσμα των γνωστικών προσανατολισμών είναι τόσο ευρύ, ώστε κάθε προσπάθεια συστηματικής και κριτικής συζήτησης των μεθοδολογικών επιλογών και των χρήσεων του πραγματολογικού υλικού, που χαρακτηρίζουν το σύνολο των μελετών, θα κατέληγε αναγκαστικά σε ιδιαίτερως σύνθετα σχήματα. Ωστόσο, παρά την πολλαπλότητα των προσεγγίσεων, οι κύριοι θεματικοί άξονες είναι ευδιάκριτοι.

Αν εξαιρέσει κανείς μια ανακοίνωση που στοχεύει στην επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας³ και αυτές που επιχειρούν διατυπώσεις ορισμών και θεωρητικών προϋποθέσεων της ιστορικής μελέτης της παιδικής ηλικίας και της νεότητας,⁴ οι σελίδες των δύο τόμων καλύπτονται από αναλύσεις πραγματολογικού υλικού. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα τα δεδομένα αντλούνται από πρωτογενείς πηγές που οι ίδιοι οι ερευνητές επεξεργάστηκαν, προσφέροντας έτσι, πέρα από τα συμπεράσματά τους, στοιχεία που μπορούν να αποτελέσουν το υπόβαθρο περαιτέρω ιστορικής έρευνας γύρω από την κατάσταση των παιδιών και των νέων στην Ελλάδα.⁵

Οι ανακοινώσεις αναφέρονται κυρίως (α) σε διαδικασίες διαπαιδαγώγησης, εκπαίδευσης, ιδεολογικής χειραγώγησης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των παιδιών και των νέων,⁶ (β) στη διαμόρφωση λόγων περί νεανικότητας και παιδικότητας, καθώς και σχετικών στάσεων και συμβόλων,⁷ και (γ) σε διαδικασίες μετάβασης από την παιδική ηλικία στη νεότητα και από τη νεότητα στην κατάσταση του ενηλίκου.⁸ Μια τέταρτη κατηγορία ανακοινώσεων αναφέρεται στη σχετική αυτονομία της νεολαίας και τη σημασία των νεανικών κινημάτων.⁹ Ο ορισμός της νεότητας όχι μόνο ως ηλικιακής φάσης αλλά και ως

κοινωνικού θεσμού, στα πλαίσια του οποίου αναπαράγονται ρόλοι που δεν συμπίπτουν με αυτούς που αναπαράγονται σε άλλες θεσμικές σφαίρες, καθώς και η αναγνώριση της σημασίας των νεανικών κινημάτων που διευκολύνονται να την ύπαρξη αυτών των ξεχωριστών ρόλων, επιτρέπουν μια διεύρυνση της έννοιας της ιστορικότητας της νεότητας. Όπως θα δούμε σε επόμενες παραγράφους, μια τέτοια διεύρυνση της έννοιας της ιστορικότητας μπορεί να συνδεθεί με την ανάλυση διαδικασιών κοινωνικής μεταβολής.

Δύο μελέτες που δεν μπορούν να ενταχθούν στις προηγούμενες κατηγορίες, ορίζουν ένα πεδίο έρευνας που δημιουργεί μια ουσιαστική προοπτική διεπιστημονικής θεώρησης των προβλημάτων και της κατάστασης των παιδιών και των νέων. Πρόκειται για μελέτες γύρω από τη νοσολογική και δημογραφική τύχη της νεότητας.¹⁰ Χαρακτηριστικό και των δύο είναι ότι, ενώ προτάσσουν τις φυσικές κινήσεις του πληθυσμού και τον βιολογικό παράγοντα, υιοθετούν θέσεις που δεν οδηγούν αναγκαστικά σε κάποιο βιολογικό αναγωγισμό.

Ακόμα και το στοιχείο του χώρου, τόσο υπό την έννοια του κοινωνικογεωγραφικού χώρου της πόλης, όσο και υπό την έννοια του αρχιτεκτονικού χώρου, υπεισέρχεται στην ανάλυση της νεότητας και της παιδικότητας που περιέχεται σε δύο ανακοινώσεις που ξεχωρίζουν από όλες τις άλλες ως προς τη θεματική τους.¹¹

Με την παρουσίαση ενός τόσο ευρέος φάσματος γνωστικών προσανατολισμών, προωθείται και στην Ελλάδα η ενασχόληση με ζητήματα που σε άλλες χώρες, εδώ και δεκαετίες, καταλαμβάνουν εξέχουσα θέση και έχουν επηρεάσει τις ερευνητικές επιλογές στο χώρο των κοινωνικών επιστημών.¹² Η ανάγκη αντιμετώπισης των προβλημάτων που εμφανίζονται στον ελληνικό χώρο, ενώ οδήγησε τις περισσότερες φορές στη διατύπωση παιδαγωγικών και σωφρονιστικών δογμάτων, σπάνια προκάλεσε μια εμπειριστικώς ανάλυση των συνθηκών που γεννούν τα προβλήματα. Οι ιστορικές προσεγγίσεις είναι ακόμα πιο σπάνιες, παρά την ύπαρξη σοβαρών εργασιών στο πεδίο της ιστορίας της εκπαίδευσης. Ιδιαίτερα η συνάρτηση των αντικειμένων έρευνας των επιστημών αγωγής με τον ιστορικό χρόνο, έχει μια σημασία που ξεπερνά τα όρια του ενδιαφέροντος για τις καταβολές της κατάστασης και της ταυτότητας των σύγχρονων κοινωνιών. Η ιστορικοποίηση συμβάλλει μεταξύ άλλων στη διαμόρφωση διαφορετικών θεωρητικών και μεθοδολογικών προϋποθέσεων της ανάλυσης των διαδικασιών κοινωνικοποίησης. Ο ιστορικός προσανατολισμός μπορεί βέβαια να οδηγήσει σ' ένα σχετικισμό που κάνει σχεδόν αδύνατη τη γονιμοποίηση των συμπερα-

σμάτων σε επιστήμες όπως η ψυχολογία και οι κοινωνιολογία. Η αποστέρηση όμως των προσεγγίσεων από την ιστορική διάσταση δημιουργεί άλλου τύπου μεθοδολογικά προβλήματα.

Οι θεωρητικές παρατηρήσεις που ακολουθούν αποτελούν μια απόπειρα εντοπισμού τέτοιων προβλημάτων, με σκοπό την επισήμανση δυνατοτήτων αποφυγής των αδιεξόδων που αυτά δημιουργούν. Οι συνθηματικές αναφορές σε στοιχεία της κοινωνιολογικής θεωρίας και σε ορισμένες πλευρές των σχέσεων μεταξύ ιστορίας και κοινωνιολογίας, ίσως, διευκολύνουν την εκτίμηση της σημασίας ερευνητικών προγραμμάτων, όπως αυτό του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας, που κύριος στόχος τους, ακόμα κι αν αυτό δεν δηλώνεται, είναι η ιστορικοποίηση της μελέτης των διαδικασιών κοινωνικοποίησης.

Η ιστορική ανάλυση των διαδικασιών κοινωνικοποίησης αποτελεί αναγκαία –αν και όχι ικανή– συνθήκη της αποφυγής «κανονιστικών» προσεγγίσεων και της αναγωγής των φαινομένων σε σταθερούς, ανεξάρτητους από το χρόνο, ανθρωπολογικούς παράγοντες, δηλαδή σε αέναα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης.

Κανονιστική θα ονομάσουμε κάθε προσέγγιση που αποσκοπεί στη διατύπωση οδηγιών για τη δράση (στην περίπτωση μας κοινωνικοποιητική δράση), βάσει δεδομένων κανονισμών που δεν αμφισβητούνται, μια και δεν διερευνώνται οι κοινωνικές τους ρίζες. Οι επιστήμονες που υιοθετούν κανονιστικούς τρόπους προσέγγισης, ασχολούνται με το κατά πόσον είναι δυνατή η επιβολή του μοντέλου τους πάνω στα πράγματα και με το κατά πόσον ο συνδυασμός των παραγόντων, που επισημαίνονται ως σημαντικοί, μπορεί να επιφέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Τους ενδιαφέρει η δυνατότητα επιτυχίας ενός στόχου και όχι η κριτική ανάλυση των προϋποθέσεων και των αιτιών γένεσης στόχων μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια. Είναι γνωστό ότι ένα μεγάλο μέρος των παιδαγωγών και άλλων, που ασχολούνται με ζητήματα κοινωνικοποίησης, διακατέχονται από κανονιστικές αντιλήψεις και δρουν βάσει της προσήλωσής τους σε απόψεις των οποίων την καταγωγή δεν εξετάζουν. Έτσι ταυτίζουν την πολύ ευρύτερη έννοια της κοινωνικοποίησης με αυτή της αγωγής, θεωρώντας ότι οι βάσει κοινωνικών κανονισμών διατυπωμένοι στόχοι των κοινωνικοποιούντων και η οργάνωση της κοινωνικοποίησης στα πλαίσια των εκπαιδευτικών συστημάτων ή άλλων φορέων, είναι οι μόνοι δυνατοί τρόποι της πολιτισμικής και κοινωνικής διαμόρφωσης των νέων.¹³

Οι νέοι όμως, όπως και τα παιδιά, δεν κοινωνικοποιούνται μόνο βάσει της οργα-

νωμένης εμφύσησης αξιών, δεξιοτήτων, προτύπων συμπεριφοράς και κοινωνικής δράσης. Αυτό συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό μέσα από τη δυναμική συστημάτων κοινωνικής αλληλόδρασης, που πολύ συχνά δεν ελέγχεται από αυτούς που διατυπώνουν και προσπαθούν να προωθήσουν κοινωνικοποιητικούς στόχους. Η διαπαιδαγώγηση, είτε μέσα στην οικογένεια, είτε στο σχολείο, είτε σε άλλα θεσμικά ή/και οργανωμένα θεσμικά πλαίσια, αποτελεί μια μόνο όψη συνθετότερων διαδικασιών.

Η συγκριτική ιστορική κοινωνιολογία μπορεί να μας δώσει απαντήσεις στο ερώτημα, κατά πόσον μόνο οι παιδαγωγικοί στόχοι, που διατυπώνονται και προωθούνται μέσα από θεσμούς και οργανώσεις, είναι καθοριστικοί για τη διαμόρφωση της προσωπικής και της κοινωνικής ταυτότητας των μελών συγκεκριμένων κοινωνιών, και για την ανάπτυξη των πολιτισμικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των γενεών.¹⁴

Η κριτική θεώρηση προϋποθέτει ακόμα μια εγκατάλειψη του *ανθρωπολογισμού*, της άποψης δηλαδή ότι τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης υπάρχουν έξω από την ιστορία. Οι στάσεις, οι ρόλοι, οι αξίες, οι τρόποι συμπεριφοράς και δράσης, δεν είναι απόρροια σταθερών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης φύσης. Η παραδοχή ότι η δεύτερη φύση μπορεί να επικαθορίσει την πρώτη φύση, αποτελεί την προϋπόθεση κάθε ιστορικοποίησης.¹⁵ Ο καθορισμός των κοινωνικοποιητικών στόχων στηρίζεται όμως συχνά στη διάκριση μεταξύ του «φυσικού» και του «αφύσικου», της «υγιούς» κατάστασης από την κατάσταση «εκφυλισμού». Το ποια πρότυπα συμπεριφοράς αντιστοιχούν σ' αυτούς τους χαρακτηρισμούς, ορίζεται σε μεγάλο βαθμό με βάση τα πολιτισμικά και ιδεολογικά δεδομένα ιστορικά υπαρκτών κοινωνιών. Σε κάθε εποχή και σε κάθε κοινωνία επικρατούν ανθρωπολογικοί τύποι, δηλαδή *δέσμες* ρόλων και προτύπων συμπεριφοράς που θεωρούνται ως κανονικοί. Τα ηθικά πρότυπα βάσει των οποίων επιδιώκεται η κοινωνικοποίηση των παιδιών και των νέων, είναι άμεση συνάρτηση των ανθρωπολογικών τύπων. Αυτοί όμως δεν είναι αμετάβλητοι. Ο ιστορικός θα πρέπει να ανακαλύψει τις πτυχές αυτών των μεταβολών και να εμπλουτίσει τη σύγκριση των εποχών και των κοινωνιών.¹⁶

Η μη αναγνώριση του γεγονότος ότι τόσο οι παιδαγωγικοί στόχοι, όσο και ο προσδιορισμός της ανθρωπολογικής βάσης της συμπεριφοράς και των δυνατοτήτων των παιδιών και των νέων, είναι παράγωγο των κοινωνικών συνθηκών και της επικρατούσας σε μια εποχή ιδεολογίας, η αντιϊστορική δηλαδή προσέγγιση, εμποδίζει την κριτική θεώρηση. Η ανάλυ-

ση περιορίζεται στη μέτρηση των αποκλίσεων από την πραγματοποίηση κοινωνικοποιητικών στόχων. Ανθρωπολογικοί τύποι που ορίζονται βάσει εξωϊστορικών παραγόντων γίνονται ο γνώμων, βάσει του οποίου διακρίνεται το ευκαίριο από το αποφευκτέο. Τα συμβάντα και τα γεγονότα που αποτελούν το αντικείμενο της ανάλυσης προσεγγίζονται με βάση προκατασκευασμένες θεωρητικές προτάσεις, χωρίς να κρίνεται η γέννηση της θεωρίας ως συνάρτηση των ιδεολογιών και των νοοτροπιών. Πολύ λιγότερο δε, διερευνώνται οι κοινωνικές «δομές βάθους»¹⁷ που βρίσκονται πίσω από τη διαμόρφωση τρόπων αντιμετώπισης των παιδιών και των νέων.

Κεντρική προϋπόθεση της ιστορικοποίησης της ανάλυσης των διαδικασιών κοινωνικοποίησης, αποτελεί η ανάλυση των τρόπων με τους οποίους οι ενήλικες αντιμετωπίζουν τα παιδιά και τους νέους ως συνάρτηση των κοινωνικών δομών και των μετασχηματισμών τους μέσα στον ιστορικό χρόνο.

Οι δύο τόμοι των πρακτικών που εξέδωσε το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας ανοίγουν πολλούς δρόμους σ' αυτή την κατεύθυνση. Η περιγραφικότητα βέβαια των περισσότερων μελετών, κάθε άλλο παρά εγγύηση αποτελεί ότι οι στόχοι που προδιαγράφονται θα προσεγγιστούν. Δεν λείπουν όμως και δείγματα γραφής που εμπνέουν περισσότερη αισιοδοξία.

Από τις ελληνικές συμβολές θα μπορούσε κανείς να ξεχωρίσει το κείμενο της Έμης Βαϊκούση, στο οποίο διατυπώνονται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες υποθέσεις. Η σύνδεση της μακροσκοπικής ανάλυσης της μεταβολής συστημάτων κοινωνικής κινητικότητας με τη μεταβολή αξιών, που επιδιώκει η Βαϊκούση, μπορεί να αποδειχτεί μεθοδολογικά εξαιρετικά γόνιμη. Η θεματική και μεθοδολογική της επιλογή, αν και εμπνευσμένη από τον Norbert Elias,¹⁸ δεν περιορίζεται στη μηχανιστική εφαρμογή της θεωρητικής του σκο-

Η δράση του παιδιού δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως κοινωνική, όχι γιατί δεν υπόκειται στη συνολική κοινωνική δυναμική, αλλά γιατί εφόσον αφορά ένα πολύ περιορισμένο δίκτυο σχέσεων αλληλόδρασης, δεν μπορεί να επιδράσει έστω και στοιχειωδώς στις διαδικασίες κοινωνικής μεταβολής. Για την κοινωνιολογική και ιστορική μελέτη της παιδικότητας, αρκεί λοιπόν η ανάλυση της αντανάκλασης, στην κατάσταση του παιδιού, δομικών μεταλλαγών και μορφών κοινωνικής δράσης που το ίδιο με τη δράση του δεν μπορεί να επηρεάσει.

Και οι νέοι όμως, συνήθως, δεν είχαν διαφορετική τύχη. Στις περισσότερες κοινωνίες, ιδίως κατά τους περασμένους αιώνες, τα συλλογικά ενεργήματα, που προκάλεσαν ή επηρέασαν την κοινωνική μεταβολή, σπάνια χαρακτηρίζονταν από το στοιχείο της νεανικότητας. Ακόμα και στις περιπτώσεις που συμβαίνει να είναι από βιολογική άποψη νεαρά τα άτομα, από τις κοινωνικές προσδοκίες και τις στάσεις των οποίων προκαλούνται τα συλλογικά ενεργήματα, οι στόχοι που επιδιώκουν και οι ρόλοι που προσπαθούν να υποδυθούν δεν είναι χαρακτηριστικά νεανικοί, υπό την έννοια ότι διαφοροποιούνται σαφώς από αυτούς των ενηλίκων.²²

Η νεολαία, ακόμα κι όταν συμβαίνει να συγκροτείται σε ομάδες που εξασφαλίζουν τη διάκριση των νέων από τα παιδιά και τις εγγήλικες, τελεί συνήθως υπό την κηδεμονία των ενηλίκων. Αυτοί άλλωστε καθορίζουν στις περισσότερες ιστορικές κοινωνίες τα κριτήρια και τις διαδικασίες εισόδου στην κατάσταση του νέου και την έξοδο απ' αυτή, συχνά με αυστηρά καθορισμένες τελετουργίες της μετάβασης (*rites de passage*).²³ Σε κοινωνίες που, λόγω της συνθετότητάς τους και των σύμφυτων διαδικασιών κοινωνικής ανακατάταξης, δεν μπορούν να στερεωθούν τέτοιοι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου, παρατηρείται μια τάση ανοχής αυτόνομων εκδηλώσεων των νέων. Η ανοχή αυτή όμως συνδέεται με τρόπον κοινωνικής ενσωμάτωσης των νέων. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που οι ενήλικες, μέσω της «λελογισμένης» ανοχής, προσπαθούν να συνδέσουν τα ερεθίσματα που προέρχονται από την έκφραση στάσεων και αξιών που μεταβάλλονται με την ακολουθία των γενεών, με παραδόσεις που θέλουν να διατηρήσουν. Πολύ συχνά η τάση εξέγερσης των νέων θεσμοποιείται από τους ενήλικες, επιτρέποντάς τους έτσι την τροφοδότηση των νεανικών εκδηλώσεων με παραδοσιακά σύμβολα.²⁴ Η ανάπτυξη προτύπων συμπεριφοράς και μορφών κοινωνικής δράσης που πηγάζουν από κοινωνικούς στόχους και πολιτισμικά στοιχεία αναπτυσσόμενα μέσα σε σχετικά αυτόνομες ομάδες νέων που εκφρά-

ζουν την αντίθεσή τους προς άλλες γενιές, είναι φαινόμενο ιστορικά πρόσφατο.²⁵ Είναι απόρροια της κατάλυσης των παραδοσιακών ιεραρχιών, που προέκυψε κατά τις διαδικασίες συγκρότησης των σύγχρονων κοινωνιών.²⁶

Μπορούμε, λοιπόν, να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ εποχών κατά τις οποίες η νεότητα έχει τη δική της σχετική αυτονομία, και εποχών κατά τις οποίες αυτή η, έστω και σχετική, αυτονομία δεν είναι δυνατή. Σ' αυτές τις εποχές, η ιστορικότητα της νεότητας δεν είναι τίποτε άλλο παρά η ιστορικότητα της χειραγώγησης.

Οι χρονικές διαφοροποιήσεις δεν αφορούν μόνο μακρές διάρκειες. Σε μεγάλες περιόδους κατά τις οποίες η ύπαρξη μιας σχετικής αυτονομίας της νεότητας και των νεανικών κινημάτων είναι δυνατή, εναλλάσσονται συντομότερες χρονικές περίοδοι, κατά τις οποίες οι δυνάμεις που ωθούν προς την κοινωνική μεταβολή και προκαλούνται από νεανικά πρότυπα δράσης, άλλοτε παίζουν ουσιαστικό ρόλο και άλλοτε εξαφανίζονται.²⁷

Σε ποιο βαθμό, όμως, τα πρακτικά του συμποσίου παρέχουν ενδείξεις ότι η Επιτροπή του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας θέτει ως στόχο τη διερεύνηση τέτοιων δυνάμεων, συνδέοντας την έννοια της ιστορικότητας της νεότητας με την ανάλυση διαδικασιών κοινωνικής μεταβολής που μπορεί να προκαλέσει η νεολαία; Αν και οι μελέτες στις οποίες η νεότητα αντιμετωπίζεται ως πηγή κινητήριων δυνάμεων της ιστορίας είναι κατά τι λιγότερες του ενός τετάρτου του συνολικού αριθμού των δημοσιευμένων ανακοινώσεων, εξασφαλίζουν την αποφυγή της γνωστικής μονομέρειας. Η καλλιέργεια της συγκριτικής ανάλυσης και η διεύρυνση του χρονικού ορίζοντα στην περίοδο που ακολουθεί τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά την οποία η νεανικοί πολιτισμοί και τα κινήματα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, ίσως διευκολύνει τον περαιτέρω εμπλουτισμό της προβληματικής. Ο τονισμός της σημασίας της ανάλυσης διαδικασιών κοινωνικής μεταβολής, που προωθούνται με τη δράση συγκεκριμένων κοινωνικών υποκειμένων, δεν πρέπει όμως να σημαίνει κανενός είδους υποτίμηση των περιγραφικών ή χρονολογικών προσεγγίσεων. Είναι προφανές ότι χωρίς τη διάκριση των εποχών και την περιγραφή των χαρακτηριστικών τους, κάθε ανάλυση των μεταβάσεων από εποχή σε εποχή, από ιστορική περίοδο σε ιστορική περίοδο, μπορεί πολύ εύκολα να παρασυρθεί σε αφηρημένες θεωρητικές κατασκευές. Εάν όμως οι κοινωνιολόγοι κινδυνεύουν από ολισθήματα προς την, αυθαίρετη πολλές φορές, αφαίρεση, οι ιστορικοί κινδυνεύουν να υποπέσουν στον εμπειρισμό. Όσοι ιστορικοί εμπνευσθούν

πιάς στην ανάλυση ελληνικών καταστάσεων, και αποτελεί μια πιο σύγχρονη επεξεργασία ζητημάτων που εδώ και πολλά χρόνια έθεσε ο Κ. Θ. Δημαράς.¹⁹

Η θεώρηση όμως της διαμόρφωσης του παιδιού και του νέου ως αντανάκλασης δομικών συνιστωσών, αν και αναγκαία συνθήκη μιας ιστορικά εμπλουτισμένης θεωρίας της κοινωνικοποίησης, δεν καλύπτει όλες τις πλευρές της ιστορικοποίησης. Μια ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας που περιορίζεται σ' αυτό το πλαίσιο, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αυτόνομη. Οι μετασηματισμοί της νεότητας και της παιδικότητας εμφανίζονται ως αντανάκλαση της ιστορικότητας δομών και μορφών κοινωνικής δράσης, που αναπαράγονται ανεξάρτητα από την κοινωνική συμπεριφορά και την κοινωνική δράση των παιδιών και των νέων.²⁰ Η υπέρβαση του κοινωνιολογικού μηχανισμού είναι δυνατή μόνο εάν μπορέσουμε να ανακαλύψουμε εκείνες τις μορφές κοινωνικής δράσης που προκαλούν τις διαδικασίες διαμόρφωσης συλλογικών υποκειμένων. Τέτοιες διαδικασίες μεταβάλλουν τις κοινωνίες και συμβάλλουν στη δημιουργία νέων πλαισίων θεσμικής ρύθμισης της επιρροής των κοινωνικών δομών πάνω στις μορφές συμπεριφοράς και δράσης.

Μπορεί όμως μια τέτοια θεωρητική σκοπιά να εφαρμοστεί τόσο στη μελέτη της παιδικής ηλικίας όσο και της νεότητας; Σύμφωνα με ορισμένες απόψεις, η ανάλυση σχέσεων πομπού-δέκτη, ο περιορισμός, δηλαδή, της θεώρησης σε καταστάσεις παθητικής αποδοχής της δράσης του «παιδαγωγού», κάθε άλλο παρά δόκιμος είναι. Ο Jean Piaget θεωρεί ότι τα μικρά παιδιά, ήδη από τις πρώτες φάσεις της ανάπτυξής τους, επηρεάζουν με τις αντιστάσεις τους και τα στοιχειώδη ενεργήματά τους, το κοινωνικό τους περιβάλλον.²¹ Όμως, ακόμα κι όταν το παιδί, συνειδητά πλέον, αναπτύσσει τακτικές πίεσης, τα αποτελέσματα παραμένουν στο πεδίο των σχέσεων με τη μητέρα και τα πρόσωπα του στενού περιβάλλοντος,

από το στοχολόγιο που διατύπωσε η Επιτροπή του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας, ίσως αποφύγουν πολλές παγίδες που επιφυλάσσει ο ιστορικός εμπειρισμός, εάν δεν αρνηθούν μια στενότερη επαφή με τις σύγχρονες εξελίξεις των κοινωνικών επιστημών. Ιδιώς οι εκ φιλολόγων ιστορικοί, δεν θα είχαν να χάσουν τίποτα από μια στενότερη επαφή με την κοινωνική ψυχολογία ή την κοινωνιολογία της νεότητας, που κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια έχει παρουσιάσει ραγδαία ανάπτυξη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το συμπόσιο έγινε στην Αθήνα, 1-5 Οκτωβρίου 1984.
2. Βλ. «Στοχολόγιο», στον Β' τόμο των πρακτικών, σσ. 709-717. Πολλοί σύνεδροι στις ανακοινώσεις τους παρουσιάζουν με συνοπτικό τρόπο προσωρινά ή τελικά συμπεράσματα ερευνών που χρηματοδοτεί η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Αρκετές ανακοινώσεις αποτελούν την πρώτη δημοσίευση ενός υλικού από το οποίο, στο διάστημα που ακολούθησε την έκδοση των πρακτικών, προέκυψαν δεκαέξι τόμοι, οι περισσότεροι των οποίων μπορούν να θεωρηθούν μετεξέλιξη και εκτενής παρουσίαση του υλικού ορισμένων ανακοινώσεων.
3. J. G. Da Silva, «Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στην πρόσφατη ιστορική παραγωγή», τόμος Α', σσ. 37-78.
4. U. Fabietti, «Η "οικοδόμηση" της νεότητας: μια ανθρωπολογική προοπτική», τόμος Α', σσ. 115-123, και G. Mauger, «Η κατηγορία της νεότητας: προσπάθειες δόμησης και κοινωνιολογικών αντικειμένων», τόμος Α', σσ. 131-146.
5. Το ερευνητικό πρόγραμμα του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας έχει προκαλέσει τη συλλογή ενός μεγάλου όγκου χρησιμων στοιχείων. Ορισμένες εκδόσεις της μάλιστα, όπως αυτές για τον νεανικό τύπο, αποτελούν χρήσιμες «τράπεζες δεδομένων». Βλ. Μάρθα Καρπόζηλου, *Ελληνικός νεανικός Τύπος (1830-1914)*, Κώστας Τσιγκάνης, *Ελληνικός νεανικός Τύπος (1915-1936)*, Οντέτ Βαρών, *Ελληνικός νεανικός Τύπος (1941-1945)*. Χρήσιμη είναι ακόμα η συλλογή κειμένων και τεκμηρίων της Ελένης Φουρναράκη, *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών. Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*. Ένα ανθολόγιο.

(Τα στοιχεία αυτά αντί να εκδοθούν υπό τη μορφή σγκωδών τόμων, θα μπορούσαν να καταχωριστούν σε ηλεκτρονική τράπεζα δεδομένων και να εκδοθεί ένας οδηγός χρήσης της. Κάτι τέτοιο ίσως αποτελούσε μια πιο σύγχρονη λύση.)

6. R. Pastor, «Η εικόνα και ο ρόλος της "Juventus" στη μεσαιωνική Ισπανία», τ. Α', σσ. 249-260, Ε. Βαϊκούση, «Χρηστοθήθειες και διαμόρφωση της συμπεριφοράς των νέων στην ελληνική κοινωνία (18ος-19ος αι.)», τ. Α', σσ. 287-299, Β. Νικήτα, «Εκμάθηση και αυθεντία στους μαστόρους της δυτικής Μακεδονίας: οι "παρέες" σε τρεις γενεές», τ. Β', σσ. 407-415, Ε. Ελεγμίτου και Α. Μπακαλάκη, «Εγχειρίδια οικιακής οικονομίας: παλιές και νέες εκδόσεις των γυναικείων καθηκόντων», τ. Β', σσ. 425-440, Σ. Ζιώγου-Καρασεργίου, «"Φρονίμους δεσποινίδας και αρίστας μητέρας": στόχοι παρθεναγωγείων και εκπαιδευτική πολιτική στον 19ο αιώνα», τ. Β', σσ. 479-496, Β. Πάτσιου, «Η Διάπλασις των Παιδών και οι προσανατολισμοί της νεότητας: η επιθυμία και η ανάγκη (1879-1922)», τ. Β', σσ. 517-522, Χ. Καμπουρίδης, «Παιδική παραλογοτεχνία στην Ελλάδα (1945-1967): Τα ελληνικά περιοδικά περιπετειών για παιδιά και η σχέση τους με την ιδεολογία της εποχής», τ. Β', σσ. 529-543, C. Betti, «Η ένταξη των παιδιών και της νεολαίας κατά τη διάρκεια του φασιστικού καθεστώτος στην Ιταλία», τ. Β', σσ. 621-629, Α. Μπαλτά, «Το περιοδικό της Ε.Ο.Ν. *Η Νεολαία*: Σκοποί και απήχηση», τ. Β', σσ. 631-639.
7. Κ. Μπάδα-Τσομώκου, «Παιδικό - νεανικό ενδυματολογικό κώδικες και το κοινωνικό-ιστορικό τους ισοδύναμο στην Ήπειρο», τ. Α', σσ. 177-191, Α. Πολίτης, «Ηλικίες, χρόνος, ώρα στον κώδικα του προφορικού πολιτισμού», τ. Α', σσ. 193-199, P. Couturier, «Το παιδί και ο λύκος: από την πραγματικότητα στο μύθο», τ. Α', σσ. 201-215, Σ. Γεωργιάδη, «Νέοι, νέες και ζωικός κόσμος: στοιχεία του αρχαιοελληνικού λόγου για τη νεότητα», τ. Α', σσ. 219-225, J. Le Goff, «Ο βασιλιάς παιδί στη μοναρχική ιδεολογία της μεσαιωνικής Δύσης», τ. Α', σσ. 227-248, Η. Αντωνόπουλος, «Προλεγόμενα για μια τυπολογία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στη βυζαντινή εικονογραφία», τ. Α', σσ. 271-286, Β. Κολυβά, «Η εικόνα του νέου στο μυθιστόρημα του Μεσοπολέμου. Από τις περιπτώσεις των μυθιστορημάτων Θεοτοκά, Πολίτη, Τερζάκη, Καραγάτση, Πετσάλη», τ. Β', σσ. 523-527, Μ. Καρπόζηλου, Α. Ματθαίου, Α. Καρυάτογλου, Κ. Τσιγκάνη, Α. Πανοπούλου, Ο. Βαρών, «Νεανικός Τύπος 1830-1944», τ. Β', σσ. 545-573, Τ. Κιουσοπούλου, «Η ηλικία του πολιτικού προσωπικού στην Επανάσταση του 1821 και την περίοδο του Καποδίστρια (1821-1832)», τ. Β', σσ. 649-655.
8. E. Patlagean, «Η ενηλικίωση στο Βυζάντιο στον 13ο και 14ο αιώνα», τ. Α', σσ. 261-269, M. Couturier, «Η ένταξη των νέων στην ενεργό ζωή στην εθμική Γαλλία, 1368-1789», τ. Α', σσ. 385-393. Η προβληματική της μετάβασης αποτελεί δευτερεύον στοιχείο πολλών άλλων ανακοινώσεων.

9. Β. Μπόμπου-Σταμάτη, «Τα ανέκδοτα καταστατικά του σωματίου (Nazione) των Ελλήνων φοιτητών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας (17ος-18ος αι.)», τ. Β', σσ. 457-472, Κ. Λάππας, «Οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών στον 19ο αιώνα: ένα πρόγραμμα έρευνας», τ. Β', σσ. 473-478, Α. Δημαράς, «Από τις σχολικές στις μαθητικές κοινότητες: εξέλιξη ή παρεξήγηση ενός θεσμού;», τ. Β', σσ. 497-501, Α. Λιάκος, «Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης», τ. Β', σσ. 593-619, Γ. Μαργαρίτης, «Από τη μεταγραφή της ιστορίας στην αναδημιουργία της: το παρελθόν και η διδασκαλία του στην εποχή της ΕΠΟΝ», σσ. 641-647, Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου, «Η Φοιτητική Συντροφιά (1910) και το πρόβλημα της προσέγγισης των πρωτοποριακών κινημάτων», τ. Β', σσ. 657-665, Γ. Αλισανδράτος, «Ο "Ακαδημαϊκός Όμιλος" της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (1925-1936)», τ. Β', σσ. 667-680. Η πιο σημαντική ανακοίνωση όμως σ' αυτή την κατεύθυνση είναι αυτή του Α. S. Rugiu, «Κινήματα της νεολαίας στην προφασιστική και μεταφασιστική Ευρώπη», τ. Β', σσ. 583-592.
10. Α. Σταυρόπουλος, «Στοιχεία και προβληματισμοί για τη νοσολογία της νεότητας του 19ου αιώνα μέσα από δύο επιστημονικές προσεγγίσεις της εποχής», τ. Α', σσ. 91-114, Μ. Τομαρά-Σιδέρη και Ν. Σιδέρη, «Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα: η δημογραφική τύχη της νεότητας», τ. Α', σσ. 78-89.
11. Μ. Dean, «Η νεολαία στους χώρους της βιομηχανικής και μεταβιομηχανικής πόλης», τ. Α', σσ. 157-168, Ε. Καλαφάτη, «Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης τον 19ο αι.», τ. Α', σσ. 169-175.
12. Διαφωτιστική για την κατάσταση προς το τέλος της προηγούμενης δεκαετίας είναι η επισκόπηση και η βιβλιογραφία στο ειδικό τεύχος για τη νεότητα του *Current Sociology* (1978). Επίσης Rosenmayr, L., «Wege zum ich vor bedrohter zukunft. Jugend im Spiegel multidisziplinärer Forschung und Theorie», *Soziale Welt*, τ. 36, 1985, σσ. 274-298.
13. Η θεωρία της κοινωνικοποίησης που έχει εμπνευστεί από τον Durkheim, ιδίως από σκέψεις όπως αυτές που διατυπώνονται στο βιβλίο του *Education et sociologie* (Paris, Presses Universitaires de France, 1968), κινείται σε τέτοιες κατευθύνσεις.
14. Η περιγραφική-τυπολογική προσέγγιση που στηρίζεται στη χρήση του όρου «γενεά» δεν θα μας απασχολήσει εδώ. Η απλή υπόμνηση της σημασίας του όρου για τη μελέτη της νεότητας αρκεί. Ο τρόπος χρήσης αυτού του όρου στηρίζεται σε θεωρητικές προτάσεις του Karl Mannheim. Βλ. K. Mannheim: «Das Problem der Generationen», *Kölnner Vierteljahres Schrift für Soziologie*, τ. 7, 1928, σσ. 157-185 και 309-330.
15. Η θέση αυτή δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι πρέπει να αγνοούνται σε κάθε περίπτωση ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά, που όμως σε διαφορετικές ιστορικές στιγμές λειτουργούν και με διαφορετικό τρόπο.
- Βλ. Ottomeyer, K., *Anthropologie-problem und marxistische Handlungstheorie*, Gies sen, Focus-Verlag, 1976.
16. Η μελέτη του τρόπου διαμόρφωσης των ανθρωπολογικών τύπων μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα γόνιμη για τη μελέτη των νοστροπιών και των ιδεολογιών.
17. Ο όρος χρησιμοποιείται κατ' αναλογία προς τα θεωρητικά σχήματα της μετασηματιστικής γλωσσολογίας. Θα μπορούσαμε ακόμα να μιλήσουμε για «λανθάνουσες δομές» (latent structures) υπό την έννοια του R. K. Merton.
18. N. Elias, *Über den Prozess der Zivilisation*, Frankfurt A. M., Suhrkamp, 1977 (2 τόμοι).
19. Οι πηγές της προβληματικής μπορούν να αναζητηθούν σε δύο έργα του Κ. Θ. Δημαρά: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, 1983, και *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα, 1982.
20. Πρόκειται εδώ για μια εξειδίκευση ενός γενικότερου ζητήματος που αφορά τη σχέση μεταξύ δομής και δράσης. Για μια σύγχρονη συζήτηση του προβλήματος, βλ. Giddens, A., *The Constitution of Society*, Cambridge, Polity Press, 1984.
21. Γύρω από τις κοινωνιολογικές προεκτάσεις αυτής της θέσης, βλ. Hurrelmann, K (ed.), *Sozialisation und Lebenslauf. Empirie und Methodik sozialwissenschaftlicher Personlichkeitsforschung*, Reinbex bei Hamburg, Rowohlt, 1976.
22. Clausen, L., *Jugendsoziologie*, Stuttgart, Kohlhammer, 1976.
23. Ο όρος προέρχεται από την εθνολογία και έχει υιοθετηθεί από τους άλλους κοινωνικούς επιστήμονες. Βλ. Arnold van Gennep, *The Rites of Passage*, London, Routledge & Kegan Paul, 1960.
24. Βλ. το κλασικό βιβλίο του S. N. Eisenstadt, *From Generation to Generation*, London, Routledge & Kegan Paul, 1956. Ανάλογες προβληματικές, αλλά βάσει διαφορετικών θεωρητικών όρων, περιέχονται στις ανακοινώσεις των Α. Δημαρά και Γ. Μαργαρίτη. Γενικές σκέψεις γύρω από τη σχέση παράδοση και νεωτερικότητας, κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης, χρήσιμες για τη μελέτη της νεότητας, παρέχει η Α. Percheron, «Socialisation et tradition: transmission et invention du politique», *Po-uvoirs*, αρ. 42, 1987, σσ. 43-51.
25. J. R. Gillis, *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770 - Present*, New York and London, Academic Press, 1974. Επίσης ανακοίνωση του Α. S. Rugiu στον Β' τόμο των πρακτικών, που περιέχει σημαντικές παρατηρήσεις πάνω στην έννοια «ιστορικότητα της νεότητας».
26. Schaefer, B., *Soziologie des Jugendalters*, Opladen, Leske und Budrich, 1982, σσ. 20-22. Για μια συζήτηση των κοινωνικών και ψυχολογικών προϋποθέσεων της αυτονομίας των νέων, βλ. Cohen, J., «Adolescent Indépendance and Adolescent Change», *Youth and Society*, τ. 12, 1980, σσ. 107-124.
27. Meyer-Fehr, P., «Die Relevanz jugendlicher Subkulturen für den Sozialen Wandel», *Schweizerische Zeitschrift Für Soziologie*, τ. 11, 1985, σσ. 331-344.

